

1. Härbacka gruva

År 1890 fann drängen Krister Svensson på Margretelund under en dikesgrävning en åder av fältspat vid torpet Härbacken. Detta fynd gav året därpå upphov till en gruvindustri som skulle leva fram till 1948.

Storskalig brytning bedrevs i två perioder: 1895-1918 och 1927-1945. Försommaren 1891 inleddes gruvbrytningen genom att ett mindre dagbrott togs upp. Arbetstiden var då 58½ timma/vecka för en timpenning av 20-22 öre per arbetad timma. Detta motsvarar ca 12 kr/vecka eller ca 50 kr/månad, En bra månadslön då var ca 100-150 kr, som idag motsvarar ca 25000 kr/månad. Samma år byggdes också ett maskinhus. Efter hand bröt man huvudsakligen kvarts, som i stor utsträckning exporterades. År 1895 byggdes en trevånings gruvbostad i trä, i vilken man inhyste tillresande bostadslösa arbetare. Denna byggnad revs 1948.

Den nya, höga lastbryggan vid Idsättravik började byggas senvintern 1911. Bryggans höjd blev cirka 10 meter över havsytan. Gruvan ägdes först av Härbacka gård men 1916 bildades Margretelunds Gruv AB. År 1920 byggdes en stenmjölskross nere vid hamnen i Idsättravik.

Härbacka gruva var tillsammans med Idsättra gruvor landets näst största fältspatgruva. Brytningen upphörde 1941 (1946?). Gruvan inköptes den 14 oktober 1947 av Statens Vattenfallsverk och tjänade från den 25 december 1948 fram till 1980 som oljelagringsdepå.

2. Länsmansgården

Redan på kartor från 1600-talet finns gården inritad. Vindflöjeln sattes på taket 1743 av dåvarande länsmannen. Länsman var fram till 1918 en statstjänsteman som bland annat hade polisens uppgifter. Länsmännen som bodde på gården hade naturligtvis också personal, och därför fanns det flera byggnader. Det har även funnits ett litet fängelse på gården. Sedan länsmannen avskaffats har gården under några årtionden varit vanlig bostad – bland annat för den kände konstnären Eric Hallström och hans sju barn.

Innan Österåkers Konstförening fick gården 1991, har den även varit ridskola. Nu är den ett kulturcentrum med konstutställningar och aktiviteter i gamla huset och i konsthallen som byggdes 1992. Gården med stallet och ladugården har under senaste åren restaurerats, och stallet har blivit ett populärt café.

Den stora visningsträdgården sköts av Åkersberga Trädgårdssällskap.

3. Biskopstuna

Borgen byggdes sannolikt under slutet av 1200-talet. Den är omnämnd i en skrivelse från biskop Nils Allesson år 1298 som Tunir. Under unionsstriderna i sekelskiftet 1400-1500 stod hårda strider om borgen. Den angreps och intogs i juni 1497 av Sten Sture d.ä. men bytte under de följande årens strider ofta ägare. År 1522 erövrades den slutligen av Gustav Vasa. Därefter fick borgen förfalla och blev så småningom en ruin.

Den första arkeologiska undersökningen leddes av Bengt Thordeman år 1921. Mer omfattande utgrävningar ägde rum 1967 och 1971-1972. På 1960-talet utfördes en del reparationer och det skyddande taket lades på. En ny renovering skedde på 1994-1995, då cementbruket i fogarna ersattes med kalkbruk. Under hösten 2014 genomförde Riksantikvarieämbetet en georadarundersökning av området runt borgen.

4. Åkersbro

Namnet förekommer i skrift första gången 1603, men sannolikt fanns här redan under tidig medeltid ett vadställe som senare överspångades med stockar och trätäckning. Denna primitiva bro förkortade den tidsödande kringfarten via Garn och Hakunge. Här gick senare landsvägen från Stockholm över kanalen på en rullbro. Denna bro förbättrades och byggdes om flera gånger, senast vid kanalbygget 1824.

Platsen var länge en självklar mötesplats; här fanns galgbacken och här hölls marknad sannolikt från 1820-talet fram till den sista marknaden den 21 september 1912. Åkersbros glansperiod inföll i slutet av 1800-talet. I närheten av Åkersbro finns fortfarande många ”centrumbyggnader” kvar: doktorsbostaden, apoteket, gästgivargården, handelsboden och slussvaktarbostaden. Platsens månghundraåriga betydenhet som inkörsport till det centrala Åker upphörde 1917, då en ny bro byggdes vid Sockenvägen längre söderut.

5. Norrö Tingshus

Ståtlig byggnad, sannolikt från 1600-talet, belägen på Norrö bymark, tillhörande Nedergården. I Åkers skeppslag hölls ting tre gånger om året 1724-1834. Två gånger om året i Österåker och en gång i Rialaområdet. Norrö nämndes första gången 1402. Där inrymdes också fram till 1835 ett gästgiveri, som detta år flyttades till Lilla Säby och då döptes till Lyktan. Beslutet att stänga och flytta gästgiveridelen togs av kung Carl XIV Johan.

På den kvarlämnade grunden uppfördes en ny byggnad och huset blev från denna tidpunkt en jordbruksfastighet. I Tingshuset inryms idag hembygdsföreningens skolmuseum, invigt 1993, samt verksamhet inom Österåkers Slöjdgille.

6. Österåkers kyrka

Kyrkans äldsta delar härstammar från åren efter 1164, då här byggdes en hallbyggnad, förmodligen av trä. Ganska tidigt, sannolikt strax efter esternas härjningar i Sigtuna 1187, byggdes i anslutning till kyrkan ett försvarstorn av sten. Kyrkans nuvarande långhus av sten ersatte i slutet av 1200-talet den ursprungliga träbyggnaden. En omfattande ombyggnad genomfördes på 1430-talet då koret revs. Sitt nuvarande utseende fick kyrkan efter en ännu mer genomgripande ombyggnad 1647-1650, bekostad av Brita Kurck. Kyrkans torn revs vid 1700-talets mitt då den nedre delen byggdes om till vapenhus. En klockstapel uppfördes 1760.

Bland klenoderna i kyrkan märks främst en dopfunt från 1100-talet, huggen i sandsten från Gotland. Det medeltida altarskåpet, det s.k. Österåkersskåpet, som tillfördes kyrkan i samband med ombyggnaden på 1600-talet, fanns kvar på sin plats i koret fram till 1799. Det såldes till Statens Historiska Museum år 1867. En förnyad, omfattande restaurering genomfördes 1951-1952 varvid bl.a. grundmurarna förstärktes och golven lades om.

7 Fattigstugan/Hembygds museet.

Österåkers första sockenstuga för fattiga, föräldralösa och handikappade byggdes 1803 (1801?). Inledningsvis bestod fattigstugan av tre rum och kök. År 1860 tillbyggdes huset med en övervåning med tre rum. Upp till tjugo hjon kunde då bo samtidigt i fattighuset tillsammans med en föreståndarinna. År 1932 flyttades verksamheten till det nybyggda ålderdomshemmet vid Össebyvägen. Mellan 1932 och till mitten av 1950-talet var den f.d. fattigstugan en kommunalt ägd familjebostad. Fastigheten köptes därefter av Allgon Antenn AB som använde huset som lager. 1983 skänkte Allgon fastigheten till ÖHF som där skapade ett hembygdsmuseum.

8. Ekbacken

Huset var annexbyggnad till Österåkers prästgård, uppförd 1745. Ursprungligen var det ett enplans rödmålat timmerhus, som omkring 1860 byggdes på med en våning och revetererades. Fram till 1809 var det kyrkoherdens bostad. ÖHF fick genom beslut i kyrkorådet köpa huset för flyttning till Ekbacken. Rivningen av huset inleddes i juni 1985 av en grupp medlemmar under ledning av Tage Ohlsson. Efter flyttningen uppfördes enbart den övre våningen av huset, eftersom de nedre delarna var svårt rötskadade.

Texterna är utdrag ur Encyklopedia (G.Winberg) och sammanställda av Lars Valentin m.fl.